

Asia: VN/22906/2020

Digitalisaation edistämisen ohjelman (Digiohjelma) lainsäädäntötyöryhmän koonti ja näkemykset digitalisaation säädöstilanteesta ja muutosehdotuksista

Työryhmä toivoo vapaata palautetta tunnistamiinsa tunnistamistaan teemoista ja niistä tehdyistä johtopäätöksistä

1. Onko muistiossa tunnistettu digitalisaation edistämisen kannalta keskeiset teemat lainsäädännön näkökulmasta?

Ei

2. Onko jokin teema jäänyt kokonaan tunnistamatta?

Suomen Asianajajaliitto (jäljempänä ”Asianajajaliitto”) toteaa, vaikka Asianajajaliitolle ei ole lähetetty lausuntopyyntöä digitalisaation edistämisen ohjelman lainsäädännön soveltamisen ja edistämisen työryhmän loppuraportista, hanke on erittäin tärkeä, koska nykyisen lainsäädännön raportissakin esiin nostetut puutteet, yleis- ja erityislainsäädännön ristiriitaisuudet, tulkintaepäselvyydet ja eri viranomaisten epäyhteneväiset käytännöt estävät digitalisaation hyödyntämisen ja digitaalisten palveluiden tehokkaan tarjoamisen. Digitalisaatioon tarvitaan käytännöllisiä, mutta myös oikeudellisia näkökulmia.

On kiinnitettävä huomiota siihen, miksi lainsäädäntö joissakin tapauksissa estää suoraviivaisen digitalisaation. Lainsäädäntö toimii oikeussuojan takeena. Oikeusnormein paitsi säännellään oikeussubjektien välistä suhdetta, mutta myös toteutetaan myös perusoikeuksia, kuten omaisuuden suoja, ja viranomaisten tulee noudattaa kaikissa tilanteissa lakia. Lainsäädännössä asetettuihin määrämuotoihin liittyvänä konkreettisena esimerkkinä voidaan mainita raportissakin esiin nostettu läheisen kuolemaan liittyvä kokonaisuus.

Esimerkiksi perintökaaren (49/1965) 10 luvun 1 §:ssä säädetään, että ”testamentti on tehtävä kirjallisesti kahden todistajan ollessa yhtäkaaa läsnä, ja heidän on, sitten kun testamentin tekijä on allekirjoittanut testamentin tai tunnustanut siinä olevan allekirjoituksensa, todistettava testamentti nimikirjoituksillaan. Heidän tulee tietää, että asiakirja on testamentti, mutta testamentin tekijän vallassa on, tahtooko hän ilmoittaa heille sen sisällön.”

Edellä mainittua määrämuotoa ei tule sivuuttaa niin, että testamentti voidaan sähköisten tunnistautumispalveluiden avulla todistaa missä tahansa tai millä hetkellä hyvänsä, vaan määrämuodon tarkoituksena on testamentin tekijän eli testaattorin testamenttauspätevyyden arviointi, ja siksi todistajien tulee olla yhtä aikaa fyysisesti läsnä testamentin allekirjoitushetkellä. Näin he todistajina voivat myöhemmin arvioida sitä, onko testaattorilla ollut kyky tehdä pätevä testamentti. Tämä ei kuitenkaan poista tai vähennä tarvetta testamenttirekisterille ja tämän asiakokonaisuuden digitalisaatiolle. Määrämuodon taustasyytä ei vain tule unohtaa.

Pyrittäessä lainsäädännöllä vastaavanlaisiin digitalisaatiopäämääriin, tulee käytettyjä menetelmiä ja niiden mahdollisuuksia arvioida myös oikeusturvan näkökulmasta ja kokonaisprosessi huomioiden.

Keskeiset teemat on tunnistettu, mutta ne ovat joiltakin osin jääneet liian yleiselle tasolle. Oikeusturvakysymyksiin on kiinnitettävä erityistä huomiota, esimerkkinä läheisen kuolemaan liittyvä kokonaisuus ja sähköinen asiointi laajemminkin.

Substanssinäkökulmasta kokonaan huomiotta on jäänyt kansalaisten ja yhteisöjen sekä näiden oikeudellisten asiamiesten (asianajajat, muut oikeusavustajat) mahdollisuus seurata vireillä olevia asioita sekä asioida tuomioistuimissa ja lautakunnissa. Tällaiselle ”oikeusportaalille”, jossa kansalaiset, yhteisöt ja heidän oikeudelliset avustajat voisivat kokonaisvaltaisesti nähdä, missä asioita on vireillä ja mikä niiden tilanne on, on olemassa suuri tarve. Tämä liittyy keskeisesti syyttäjälaitoksen ja yleisten tuomioistuinten asian- ja dokumentinhallinnan kehittämishankkeeseen (AIPA) sekä hallinto- ja erityistuomioistuinten toiminnanohjaus- ja dokumentaationhallintajärjestelmän kehittämishankkeeseen (HAIPA).

Asia on yhteiskunnallisesti tarkastellen vielä merkittävämpi asia oikeuden saatavuuden (access to justice) ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimuksien, sekä erityisesti equality of arms -periaatteen näkökulmasta. Oikeusportaalien tarve koskee rajat ylittäen myös poliisi- ja muita esitutkintaviranomaisia: tieto esimerkiksi vireillä olevasta rikosasiasta tulisi olla nähtävillä riippumatta siitä, onko asia vireillä alkuvaiheessa poliisien viranomaistietojärjestelmässä (VITJA) vai myöhemmin syyttäjien asianhallintajärjestelmässä (AIPA) taikka tuomioistuimissa (AIPA), ja jos samaan asiaan liittyy hallintoasiana tehty ratkaisu ja sitä koskeva valitus, samaa kokonaisuutta koskeva viranomaisasia voisi olla vireillä myös hallintotuomioistuinten asiajärjestelmässä (HAIPA). Kuten työryhmäraportissa ja hallitusohjelmassa tuodaan esille (s. 1), digitalisaation ja teknisen kehityksen tuomia mahdollisuuksia on kehitettävä ja otettava käyttöön yli hallinto- ja toimialarajojen, ja tämä vaatii yhteistyötä mutta myös koordinoitua.

Teknologianäkökulmasta osin käsittelemättä on jäänyt ns. yhteisöasiointi. Raportin sivulla 27 todetaan, että suomi.fi -valtuuksien antaminen on mahdollista, mutta tässä ei tuoda esiin tarvetta

asioida yhteisönä, esimerkiksi asianajotoimistona, jossa samaa asiaa voi hoitaa useampi eri entiteetti. Vaikka asianajajat ovat lailla säädettyinä erityinen joukko sääntelyn piirissä olevia toisten asioita hoitavia henkilöitä, joiden asiointiin tulisi kiinnittää huomiota, sama tarve on jäämistöoikeudellisissa asioissa esimerkiksi hautaustoimistoilla ja pankeilla: yhteisöillä tulisi olla mahdollisuus asiakohteisesti nimetä edustajansa eli valtuuttaa työntekijä hoitamaan määrättyä asiaa.

Lisäksi on kiinnitettävä huomiota siihen, että kaikki sähköistä asiointia hoitavat yhteisöt eivät ole kaupparekisterissä. Tämä koskee esimerkiksi Suomen Asianajajaliittoa, joka on lainsäädännön perusteella toimiva julkisoikeudellinen yhteisö. Osa yhteisöistä, kuten yhdistykset ja säätiöt, ovat omissa rekistereissään. Elinkeinoyhtymät ovat puolestaan verottajan rekisterissä. Tällöin tarve edustamisoikeuden määrittämiselle muutoin kuin kaupparekisteriin on määritetty, on olemassa. Tällä hetkellä kaupparekisterissä olevat yhteisöt voivat antaa suomi.fi -valtuutuksen kolmannelle taholle, mutta valtuutus tehdään palvelu- ei asiakohteisesti, ja lisäksi palveluettelosta on tullut niin pitkä (12/2022 suomi.fi -palvelussa on valtuutusten piirissä lähes 400 asiaa), että valtuutuksien antaminen aiheuttaa käytännön haasteita. Haasteita ei vähennä se, että asiointikanavat eivät näy suomi.fi:ssä eikä niihin pääse käsiksi valtuutuksia antaessa.

Sähköiseen asiointiin liittyy myös vahva henkilötunnusliitännäisyys: miten esimerkiksi toisen valtion kansalainen tai tämän täysin omistama entiteetti asioi, jos lähtökohtana on henkilötunnuksella asiointi. Ulkomaalaisen tunnisteella (UID) voi rajoitetusti asioida, mutta tähän tulisi kiinnittää asioiden digitalisoituessa vielä enemmän huomiota: miten asiointi, valtuuksien antaminen ja valtuuksien pyytäminen tapahtuu, kun henkilötunnusta ei ole. Tulisiko tällaisia tarpeita varten luoda oma, ilman vahvaa sähköistä tunnistautumista toimiva asiointiväylä, jotta paperiset lomakkeet ja kynällä tapahtuva asiointi voitaisiin korvata?

a. Työryhmän näkemykset lainvalmistelun kehittämistarpeista (luku 2 alalukuineen)

Ei lausuttavaa.

b. Työryhmän näkemykset nykylainsäädännön soveltamisen tukemisesta (luku 3 alalukuineen)

Ei lausuttavaa.

c. Työryhmän näkemykset nykylainsäädännön arviointitarpeista (luku 4 alalukuineen)

Ei lausuttavaa.

4. Vapaa palaute?

Kun tarkastellaan edellä mainittua esimerkkiä oikeushallinnon portaalista, digitaalisen kehittämisen ja asiointin mahdollisesti suurin haaste on ministeriöiden rajat ylittävät hankkeet, ja hallinnonalojen siiloutuminen. Esimerkiksi oikeusportaalilla tulisikin tarkastella kokonaisvaltaisemmin rajat ylittäen, koska ministeriökohtaisella tarkastelulla (esimerkiksi esitutkintaviranomaisten osalta sisäministeriö ja tuomioistuinten osalta oikeusministeriö) viranomaisrajat ylittävä sähköinen asiointi jäisi toteutumatta.

Enne Heidi
Suomen Asianajajaliitto - Niko Jakobsson, Suomen Asianajajaliiton
pääsihteeri